

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Ausführliche Schwedische Grammatik

Dieterich, Udo Waldemar

Stockholm [u.a.], 1840

Om Konung Gustaf Adolf.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-62596](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-62596)

Om Konung Gustaf Adolf.

(Ur: "Berättelser ur Svenska Historien" af And. Fryxell, sjette delen).

Konung Gustaf Adolf var en ansenlig herre, något öfver tre alnar lång, väl vext, dock under de sista åren läggande alldeles för mycket på hullet, till och med så, att endast ovanligt starka hästar förmådde bära honom under en långvarigare ridd. Han var det oaktadt frisk och stark, samt derjemte härdad och rörlig, ehuru icke som fadern. Närsynthet var det enda kroppsliga lyte, hvaröfver han kunde beklaga sig. Hans hållning var ädel och full af behag; kroppen fördes rak, hakan något framskjuten; håret kort och öfver pannan uppstruket; det var liksom knävelbårar och pipskägg gullgult; hvarföre han ofta kallades Guldkungen. Pannan och näsan voro höghvälfd, ögonen öppna och ljusblå, ansigtet städse bibehållande ungdomens färgor och fyllighet. Uti hans blick, anletsdrag och hela väsende låg en sällsynt förning af nedlåtande mildhet samt konungligt allvar och majestät.

Få personer hafva varit begåfvade med så utmärkta själsförmögenheter, som Gustaf Adolf. Med lika snabb, som djup blick genomskådade han alla så enskilda som allmänna förhållanden, och det redan som yngling ofta bättre än de under arbete och erfarenhet grånade statsmännerna. Tillika ägde han förmågan att utan förberedelse och likväl med särdeles klarhet och behag utveckla sina tankar, varande genom mildheten i stämman och åtbörder en nästan större talare än den store farfadern. Han har, sade man, öfvervunnit lika många med tungan, som med svärdet. Hans minne var ganska starkt, och omfattade under mannaåren rikets lagar och invånare med samma lätthet, som under ynglingaåren alla slags vetenskaper och språk. Som fältherre kände han icke
blott

blott högre befälet, utan äfven de lägre graderna, till och med många af de utmärktare soldaterna.

Uti hans hjerta bodde en sann och lefvande gudsfruktan, yttrande sig både i ord och gerning. Morgon- och aftonbönerna försummades sällan; gudstjensten aldrig. Svordomar, lättsinnigt och vanvördeligt tal om andeliga ting, kunde han platt icke tåla. Ofta fann man honom ensam läsande uti den heliga Skrift. "Jag söker, sade han, att genom ordets begrundande stärka mig mot onda lockelser. En person på min plats är endast Gud ansvarig för sina gerningar; men just denna sjelfständighet inleder i många frestelser, mot hvilka vi aldrig kunna tillräckligt vara på vår vakt." Sjelf uppsatte han många af de brukliga fältbönerna, och den ryktbara krigspsalmen: "Förfäras ej, du lilla hop!" anses likaledes vara af honom författad. En samtida häfdatecknare beskriver honom i detta hänseende sålunda:

"Konung Gustaf Adolf är en herre, den der börjar alla sina företag med bön, och därför slutar han dem med tacksägelse."

Konungens hela lefnad var en spegel af denna rena och innerliga gudsfruktan. Efter förvillelsen med Margaretha Cabeliau kunde honom aldrig föreventas den ringaste utsväfning. Frosseri, spel och sysslolöshet voro honom helt främmande. Sjelf, genom ovanliga egenskaper utom all fråga upphöjd öfver hela sin omgifning, var han också i och med detsamma upphöjd öfver hvarje frestelse till afundsjuka. Falskhet behöfde han ej, hafvande ingenting att dölja; icke misstänksamhet, då ingen var förorättad; "jag kan sofva, sade han, i knäet på hvar och en af mina undersåtare." Girig var han, men blott efter ära, sökande densamma uti sanningens seger och fäderneslandets väl. Särdeles ädel och älskvärd visar han sig i förhållandet till sina närmaste. Modern, Enkedrottning Christina, hade tillintetgjort hans ungdoms ljufvaste förhoppningar, sökt mot honom uppreta yngre brodern Karl Filip,

och tillställt flere för riket vådliga, för honom sjelf obehagliga uppträden; och likväl bemötte han alltid denna mor med sonlig vörndnad och ödmjukhet, gifvande vika för hennes nycker uti allt, som icke rörde fosterlandets väl och hans konungsliga pligt. Sina båda medtäflare, hertig Johan för det närvarande, hertig Karl Filip för det tillkommande, förvandlade han till sina pålitligaste vänner, sjelf bemötande dem med oskrymtad och broderlig vänskap. Sin gemål var han obrottsligt trogen, och sökte så mycket som möjligt för världen dölja hennes svagheter. Hans förhållande till systemen, pfalzgrafvinnan Katharina och till vännen Axel Oxenstjerna är en lysande förebild af allt, som finnes skönt och ädelt uti broderlig kärlek och orubbad vänskap.

Sålunda sjelf framställande efterdömet af en ren och tadelfri lefnad, tålde han ej heller uti sin omgifning några personer med fläckade seder. Sqvaller och bakdanteri bortvisades med förakt; spel, dryckenskap och utsväfningar voro alldeles bannlysta. En och annan ungherre, som började vända sig åt den sidan, blef straxt och utan krus jagad från hofvet; och de andra aktade sig. Sveriges konungaborg var en boning icke blott för krigsära, kunskaper, smak och behag, utan äfven för gudsfruktan, rättvisa och sedlighet; och Sveriges invånare blickade dit upp, icke blott med beundran för det lysande, utan ock med vörndnad och brinnande kärlek för det ädla, det vörndnadsvärda, som bodde inom dess murar, och det höga efterdömet spridde sin välgörande verkan öfver hela riket. Gustaf Wasa, Gustaf Adolf och de trenne likasinnade Karlarna voro i detta hänseende fäderneslandets sanna fäder, med regering och efterdöme uppfostrande folket till det sinnelag af kraft, allvar, dygd och redbarhet, som utgör enda grundvalen för så väl den enskildes, som statens sanna lycka.

Gustaf Adolf älskade det lysande och utmärkta, men endast i personliga egenskaper och bragder, icke uti prakt och grannlåt. Hans lefnadssätt var ganska enkelt och tarfligt, likaså hans dräkt och detta både hemma och i fält. Vid all-

männa högtidligheter visade han dock den prakt, som tillhör majestätet.

Konungen hatade sysslolöshet och nöjen. Sjelf var han outtröttlig vid arbetet. Man såg honom redan som gosse sitta med boken i hand långt inpå nätterna. Jagt, lustfärder och dylika tidsfördrif bortlade han tidigt och egnade sina dagar nästan uteslutande åt regeringsärenderna. Sådane ville han äfven hafva embetsmännerna och skrapade personligt och allvarsamt, då han märkte motsatsen. Ordalagen voro efter tidens sed kraftiga. Fogdarne hotades att betala med hufvudet eller att få repet till halsband; man igenkände sonen af Karl den nionde. En officer skulle uppföra några fästningsverk, men gick dermed både långsamt och lamt till väga. Konungen blef missnöjd. Officern anförde som ursäkt: att den hårdt tillfrusna jorden hade hindrat all gräfning. Konungen svarade: "Jorden är alltid frusen för lata svin." Ett gammalt Svenskt bondespråk, hvarmed både hans farfar, farbröder och far plägade möta dylika bekvämlighetens invändningar.

Höjd öfver personlig egennyttia och personliga svagheter, behöfde han aldrig sky rättvisan. Vid en egotvist uppträdde han sjelf såsom part inför hofrätten, tillhöll dess ledamöter att utan afscende på personen, iakttaga alla vanliga rättegångsbruk, och berömde sedermera deras uppförande, då de enligt lagens fordran fällde en för konungen ofördelaktig, men, som han sjelf slutligen insåg, fullkomligen rättvis dom.

Gustaf Adolf älskade kunskaper och läsning. Genom sitt tidiga uppstigande på thronen och ännu tidigare deltagande i regeringsärenderna, blef hans uppfostran för snart afbruten. Men ännu, som konung, plägade han vid lediga stunder tillkalla sin fordne lärare Johan Skytte, och ytterligare begagna sig af dess undervisning. Xenophon, Seneca och serdeles Hugo Grotius voro hans älsklingsförfattare. Äfven med historien sysselsatte han sig gerna, kallande densamma en Lärarinna för lifvet. Metafysik var den enda vetenskap, som han mindre gynnade; detta måhända en följd af Skyttes och Ramistiska

filosofernas ingifvelser. Gustaf Adolf utmärkte sig äfven som författare. Hans verser, om också inga mästestycken, bära dock stämpeln af rena och upphöjda tänkesätt. Uti sin taffla öfver faderns regeringstid visar han sig deremot som en både till anda och framställningssätt utmärkt häfdatecknare. Talare var han utan jemnförelse den störste på hela sin tid.

Konungen var af ett särdeles mildt och nedlåtande lynne, till och med så, att det af mången tadlades, i synnerhet af dem, som icke kände hans medfödda förmåga att samman-smälta personlig förtrolighet med konungsligt majestät. Han språkade gerna och vänligt, och det icke allenast med sin närmaste omgifning, utan äfven med öfriga undersåtare af hvad stånd som heldst. Man såg honom länge sysselsätta sig med erfarna tjenstemän från embetsverken och landsorterna, med ansedda borgare, likaså med bönder och landtbrukare, derunder inhemtande noggranna underrättelser om landets tillstånd och sjelf meddelande uppmuntrningar och nyttiga råd. Mest vänlig var han dock mot gamla uttjenta soldater. Flere sådane blefvo som drabanter anställda på slottet, och sällan gick konungen förbi, utan att gifva dem ett godt ord. Den äldste var en gråhårig gubbe, som i sin ungdom hade deltagit i den under Gustaf Wasas tid inträffade Ryska fejden. Denne hyllade han serdeles, satte sig ofta vid dess sida och språkade om fordna dagar, och om gamla kung Gösta och dess seder.

Gustaf Adolfs häftiga lynne och deraf föranledde öfverilningar var ett fel, som stundom gaf anledning till ledsamma uppträden. Det hände nemligen icke sällan, serdeles i yngre åren, att han förgick sig med häftiga ord, till och med hugg och slag, och det var honom svårt, nästan omöjligt att styra utbrottet af sina känslor. År och erfarenhet lärde honom dock slutligen den svåra konsten att beherrska sig sjelf, och oftast kunde man blott af en hastigt öfvervägande rodnad eller dragning i ansigtet gissa till hans inre rörelse. Sjelf kände och erkände han ofvannämnde sin svaghet. "Men, tilllade han, mina vänner kunna väl hafva öfverseende med min

häftighet; likasom jag med deras fel, den enes långsamhet, den andres vin och den tredjes egennyttia o. s. v." Deremot var han lätt och snart försonad, sökande ifrigt och ädelmodigt att godtgöra hvarje förhastande. Efterhängande groll och ovilja hyste han aldrig. Man berättar i detta hänscende följande tilldragelse: En Skottsk öfverste vid namn Seaton begick vid en mönstring något fel, i anledning hvaraf konungen fann sig befogad att gifva honom en förebräelse. Seaton började ursägta och försvara sig, hvarvid ordvexlingen tog en så liflig vändning, att konungen slutligen gaf öfversten en örfil, och det midt framför hela linien. Seaton kunde naturligtvis icke erhålla någon upprättelse utan begärde straxt afsked, och skyndade ännu i samma qväll öfver Danska gränsen för att derstädes söka ny tjenst. Konungen ångrade sig snart, medtog ett par betjenter och red efter. Straxt på andra sidan gränsen träffade han Seaton. "Herr öfverste, sade han, jag har förorättat och förolämpat eder. Det gör mig ondt, ty jag anser eder vara en hederlig man, och därför kommer jag att gifva upprättelse. Här utom Sveriges gränser äro Gustaf Adolf och Seaton lika goda. Se här två pistoler eller två värjor! Hämnna eder, om ni kan!" Seaton kastade sig till hans fötter och bad att få lefva och dö i konungens tjenst. Gustaf Adolf omfamnade honom och de redo tillbaka till lägret, der han i fleres närvaro omtalade den upprättelse, som Seaton hade erhållit. — Gustaf Adolf var en bland de största härförare, som någonsin funnits. De många förbättringar, hvilka krigskonsten genom honom erhållit, skola framdeles närmare omtalas. Personlig tapperhet hade och visade han uti högsta grad, så att han därför af mången tadelades, såsom den der förblandade soldatens åligganden med fältherrens. Det var dock hans öfvertygelse, att en anförare icke kan af sina soldater fordra mera mod, än han sjelf visar. Frukten var också en för Gustaf alldeles främmande sak. Då man varnade honom, svarade han skämtande: "ännu har ingen konung fallit för en kanonkula:" — eller allvarsamt tilläg-

gande: "förtröstan på Gud är den bästa försigtigheten:" — eller ock: "hvilken död vore för en konung skönare än att falla för sitt folk och sin rättvisa sak?" Att räkna alla hans under fälttågen genomgångna lifsfaror, är nästan ogörligt; nio stora ärr, utom dem han erhöll på dödsdagen, buro vittne derom. Trenne gånger hade han varit i sjönöd, nemligen vid Wittsjö, Demmin och på Bråviken, vid hvilket sistnämnda tillfälle hästen förlorades och konungen sjelf kunde med möda rädda sitt eget lif. Man afrådde honom en annan gång från att stiga ned i Fahlu grufva. "Hvad, sade han, skall en konung icke besöka sitt rikets bästa skattkammare?"

Få personer hafva åtnjutit så stort och utmärkt anseende som Gustaf Adolf, äfven bland sina fiender. Han är verdens störste konung, sade påfven. Katolikerna talade med beundran om hans många dygder, hans krigstukt, hans rättvisa, hans sedlighet, hans nit och oskrymtade gudaktighet, fastän uti en ogudaktig tro. Knappt en enda smädeskrift syntes mot denne deras dödsfiende. Ända till Europas aflägsnaste nejder, till halfvilda furstar och folk, trängde sig hans rykte och namn. Turkiet sökte hans vänskap; Tartarerna skickade lyckönskande sändebud och Moscovitiska storfursten visste icke huru han skulle uttrycka sin tillgifvenhet, sin beundran. Detta af främlingar, till och med fiender. Af sina egna var han dyrkad. Uti Svenska hären var en stor skara Engelmän och isynnerhet Skottar, hvilka just vid denna tiden voro som mest lifvade af hat mot påfvedömet och en syärmande kärlek för protestantiska lärorna. För dessa var Gustaf Adolf en annan Judas Maccabeus, lejonet af norden, liksom fordom lejonet af Juda; tillika oskuldens lam offrande sitt rena blod för mensklighetens frälsning. Litet före slaget vid Lützen hade de fleste Skottska regementerna blifvit qvarlemnade i Schwaben, och derigenom hindrade att deltaga i nämnde slagting. Serdeles rörande är att läsa deras klagan, att dem icke förunnades i döden följa deras in i döden älskade konung Gustavus. Lika, om ej mera tillbedd var han af de Prote-

stantiske Tyskarne, af honom befriade från både verdsligt och andligt slafveri, och så genom århundraden bibehållande hans namn i välsignadt minne. Svenskarne älskade och vördade honom såsom deras måhända största konung, endast att jemnföra med den lika stora och lika älskade farfadren. Axel Oxenstjerna satte honom högst. "Aldrig," skref han, "har Sverige egt en större konung. Gustaf Adolf den store och fäderneslandets fader äro titlar, dem han af oss rättvisligen förtjenat. Uti hela verlden finnes för närvarande ingen, som med honom kan jemnföras och har på många århundraden icke funnits. Jag tviflar om kommande tider någonsin skola frambringa hans like."

*Ur: Svenska Folkets Historia, af
Strinnholm.*

Vikingen, med sinnet fullt af stora, modiga beslut, hade blott ett val sig föresatt: att segra eller dö. Beggedera förde till målet. Sin död betraktade han som vägen till evig ära och namnkunnighet, sitt lif som en kamp till vinnande af detta mål. Hela hans lefnad var en kedja af kämpabragder och äfventyr, han sökte faror och ansåg för en lust att bekämpa dem. Från ungdomen förtrogen med vattnets element, och tillbringande på hafvet sommarn af året och sommarn af sin lefnad, mottog hans själ intrycket af den stora bild af naturen, som der omgaf honom. Hans afsigter gingo ut på idel stora ting, hans hopp, hans begär voro omätliga som hafvets rymd, då, ombord på sitt härnadsskepp han med sin blick mätte den vidsträckta bana, hafvet för honom öppnade, och styrande i det fjerran, obekanta blå, han med Frithiof quad om sin färd.

Nu skall jag segla

I kallaste stormen

Låta lätt undan

Långskeppet löpa.